

СПЕЦИФІКА СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО АУДИТУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

У статті розглянуто специфіку становлення соціального аудиту в Україні. Проведене дослідження дало змогу узагальнити проблеми становлення соціального аудиту, його роль в вітчизняній соціально-економічній системі.

Ключові слова: соціальний аудит, соціально-економічна система.

Постановка проблеми. Стан сучасного розвитку вітчизняної економіки потребує врахувань соціально-орієнтованих його напрямів, оскільки саме вони є регуляторами формування цілісної ефективної соціально-економічної системи. Враховуючи вплив глобалізаційних процесів на економіку, поступово відбувається соціалізація бізнесу в Україні, що й визначає головну тенденцію соціально-економічного розвитку.

В умовах зростаючої невизначеності впливу зовнішнього середовища на функціонування господарюючих суб'єктів важливе значення має процес прийняття управлінських рішень з урахуванням соціальних і екологічних наслідків. Проте існуюча інфраструктура національної економіки загострює проблему безробіття, соціального і екологічного неблагополуччя цілих регіонів. Водночас практичний досвід показує, що від ефективності управлінських рішень, прийнятих в умовах ризику, особливо в період реформування, багато в чому залежить не тільки стійке функціонування підприємств, а й їх соціальна відповідальність.

Саме тому необхідним є формування соціального аудиту як інструменту соціального партнерства, який перетвориться в механізм розв'язання конфліктних ситуацій для вирішення актуальних проблем соціально-економічного розвитку держави, регіону, суб'єкта господарювання.

Стан дослідження. Постійний розвиток суспільства та технологій забезпечує і вимагає вдосконалення та переосмислення існуючих наукових тверджень. Висвітлення ролі соціального аудиту у соціально-економічній системі завжди буде забезпечене певною новизною та актуальністю. Постійна зміна законодавства зумовлює зростання соціальної відповідальності держави, бізнесу та найманих працівників, а це, своєю чергою, підвищує вимоги до проведення соціального аудиту.

Оцінка існуючих економічних публікацій свідчить, що становлення та розвиток соціального аудиту в Україні почався нещодавно [1; 4; 6–10; 11–13]. В країнах пострадянського простору формується модель соціального аудиту з особливостями його розвитку [6]. Багатоаспектний характер цієї проблеми потребує досліджень наукових робіт, пов'язаних зі становленням і розвитком соціального аудиту в соціально-економічній системі. Вагомий внесок в цій сфері здійснили А. Шулуєв, Ю. Попов [13], О. Балакірева, Ю. Галустян [1], О. Прогнімак, О. Іщенко, [10], С. Буко [3], С. Волкова, А. Андрущенко [4], Ю. Одегова, Т. Никонова [8] та інші вітчизняні і зарубіжні науковці. Тема цієї статті, яка розкриває специфіку формування соціального аудиту в Україні, є актуальною.

Метою статті є визначення стану становлення соціального аудиту в вітчизняній соціально-економічній системі, окреслення основних напрямів його розвитку.

Виклад основних положень. У будь-якій державі економіка організується, структурується і функціонує згідно зі складаними загальносвітовими тенденціями з одного боку, і з національними особливостями і пріоритетами, зокрема політичними, культурними, соціальними тощо, – з іншого. Водночас існують й загальні правила її функціонування, інваріантні навіть щодо особливостей політичного устрою в суспільстві. До них належить формування економіки у вигляді сукупності взаємодії господарюючих суб'єктів, які є основою соціально-економічних систем.

Під соціально-економічною системою розуміють сукупність ресурсів (людських, матеріальних, фінансових, інформаційних, організаційних та ін.), сформованих належно для досягнення мети (цілей), в основному економічного характеру, сформульованої власниками (керівниками) цієї системи з урахуванням дії об'єктивних і суб'єктивних факторів [5].

Очевидно, що теоретично може існувати безліч різних видів соціально-економічних систем, проте в економіко-правовому аспекті значну роль відіграють системи, які підпадають під визначення юридичної особи, оскільки саме юридичні особи разом із фізичними особами (громадянами) є суб'єктами цивільних правовідносин. Загальновідомим є те, що залежно від мети їх створення та діяльності юридичні особи поділяються на дві великі групи: комерційні і некомерційні організації. Основна мета комерційної організації – стійке генерування прибутку з подальшим розподілом її серед учасників. Метою некомерційної організації є, як правило, вирішення соціальних завдань. Якщо організація все ж веде підприємницьку діяльність, то отриманий

прибуток не розподіляється між учасниками, а також використовується для досягнення соціальних та інших суспільно корисних цілей, зокрема для розширення її діяльності.

Для ринкової економіки найбільш значущу роль відіграють комерційні організації, оскільки саме вони в основному і примножують національне багатство. Зауважимо, ще А. Сміт (AdamSmith, 1723–1790) [5] показав, що орієнтація на прибуток не суперечить суспільним інтересам, окрім того, діяльність суб'єктів господарювання разом з особистими інтересами її власників виявляється і в забезпеченні інтересів суспільства.

Іншими словами, саме комерційна організація може розглядатися як базова ніша економічної системи країни, яка здатна не тільки генерувати прибуток для задоволення власних інтересів, а й формувати свою соціально-інвестиційну діяльність задля врегулювання соціально-структурних диспропорцій в країні.

Нині становлення соціального аудиту в Україні є досить повільним та слабо виявляється у бізнес-спільноті та державі. Це пов'язано зі специфікою функціонування вітчизняної соціально-економічної системи, в якій домінує адаптивний потенціал над інноваційними практиками, надмірна роль держави у визначенні та переформатуванні соціального простору, незрілість громадських об'єднань. Також є й інші, не менш істотні причини, які й визначають особливості функціонування соціального аудиту.

Становлення ринкових умов у вітчизняній економіці супроводжувалося із соціальними трансформаціями, які не ґрунтувалися на традиціях соціальної філантропії та ділової культури, як це відбувалося на Заході.

Соціальний аудит в українській практиці ототожнюється із моніторингом держави за діяльністю компаній і не визначає соціальну відповідальність бізнесу з боку самих об'єктів соціального аудиту. Так, розроблено проект Концепції формування національної моделі соціального аудиту. Основна відмінність цієї Концепції від зарубіжних аналогів полягає в тому, що соціальний аудит є інтегрованим у систему соціального партнерства. У проекті Концепції сказано, що замовниками соціального аудиту можуть бути не тільки власники або керівники підприємства, але й соціальні партнери (роботодавці, профспілки, представники органів влади та неурядових організацій) [4]. Окрім того, існуюча система градації бізнес-спільноти за ступенем близькості до держави не визначає значущість індикаторів соціального аудиту, які оцінюють рівень соціальної відповідальності бізнесу та приріст їх репутації.

Соціальний аудит як процедура соціального моніторингу потребує стабільного та сталого розвитку в формуванні капіталу, ефективному управлінні задля незалежності впливу зовнішніх чинників.

Глобалізаційні процесисприяли демонстрації стандартів цивілізованої соціальної поведінки і наростанням економічного потенціалу та вплинули на перспективи розвитку соціального аудиту в Україні. Проте, на жаль, приріст економічного потенціалу не супроводжувався зростанням соціального впливу.

Так, сьогодні оцінка зростання обсягу виробництва, необхідного для розвитку суспільства, повинна здійснюватися з урахуванням показників розвитку людського потенціалу. Перетворення України на державу з демократичною системою, громадянським суспільством і соціально-орієнтованою ринковою економікою вимагає, щоб влада на всіх рівнях (особливо на місцевому) визнала, що людський розвиток є як кінцевою, так і ключовою метою. Отже, видатки на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист слід розглядати не просто як витрачання бюджетних коштів, а й соціальні інвестиції (особливо у поєднанні з необхідними реформами), які могли б суттєво і тривало вплинути на розвиток України. Люди стають епіцентром людського прогресу, тому що людський розвиток є не лише ключовою метою, а й найбільшим важливим детермінантом і чинником соціального й економічного розвитку [11].

Згідно з даними Звіту про людський розвиток 2013 рік «Піднесення Півдня: людський прогрес у різноманітному світі» значення Індексу людського розвитку України за 2012 рік дорівнює 0,740, що ставить країну на 78 позицію зі 187 країн і територій. Вродовж останніх років Україна досягла прогресу у сфері людського розвитку, що вимірюється оновленим ІЛР, який є сумарним показником оцінки довгострокового прогресу за трьома основними напрямками людського розвитку: можливістю прожити довге та здорове життя, доступом до знань та ВНД на одну особу. За період із 1990 до 2012 року значення ІЛР для України збільшилось із 0,690 до 0,740, тобто на 5% або в середньому на 0,4% за рік. І хоч за ІЛР у 2012 році Україну віднесено до країн із високим рівнем людського розвитку, цей показник значно нижче середнього значення країн із високим рівнем людського розвитку (0,900). В Європі та Центральній Азії «сусідами» України за цим показником (тобто країнами, близькими за рейтингом ІЛР і чисельністю населення) є Казахстан і Російська Федерація, які посідають, відповідно, 69 та 55 місця в рейтингу ІЛР.

На рис. 1 подано інтегральну оцінку регіонального людського розвитку в Україні за 2010–2012 рр.

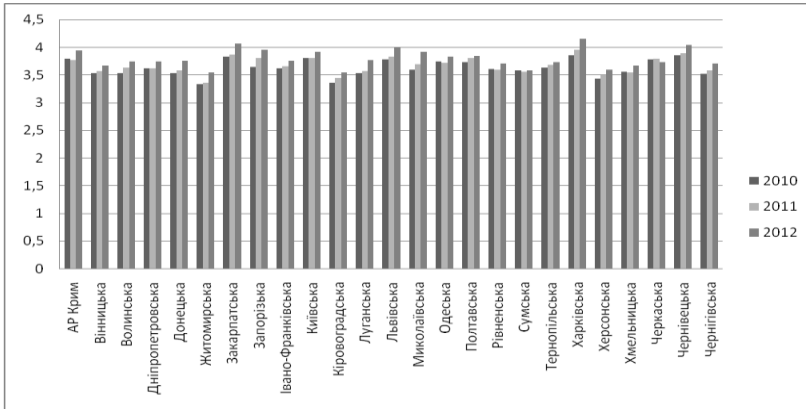

Рис. 1. Інтегральна оцінка регіонального людського розвитку за 2010–2012 рр.

Складено за: [11].

Відповідно до даних інтегральної оцінки регіонального людського розвитку значення коливається в діапазоні 0,4–0,6, стан середовища відносно оцінюється як напружений. Оцінка показників людського розвитку дає можливість констатувати, що державні видатки на соціальні цілі не повною мірою забезпечують сталий розвиток людського потенціалу. Тому доцільним, на нашу думку, є посилення ролі бізнесу для підвищення соціального статусу в державі.

Не вдаючись до особливостей формування взаємовідносин між державою та бізнес-структурами з початку XXI ст., зазначимо, що деякі українські бізнес-структури змушені були приділяти більшу увагу соціальної філантропії і не зводити її до одноразової акції у вигляді інвестицій в благодійність, екологію, спорт, культуру тощо, а визначати довгострокові соціальні перспективи, сприяти розвитку соціальної інфраструктури регіонів. Нині компаній, що практикують соціальну відповідальність бізнесу в Україні, є 98. Такі компанії, як Астарта, Галнафтогаз, Київстар, Метінвест, Оболонь, СКМ, Life, PlatinumBank, Ернст енд Янг в Україні, Оболонь, Nemiroff та інші, накопичили певний досвід у розвитку соціальної відповідальності бізнесу. В результаті такої діяльності вони формують нефінансові звіти, в яких представляють свої досягнення щодо впровадження принципів соціальної відповідальності, інформують заінтересованих сторін про проведення соціальних програм і проектів, звітують про корпоративну відпові-

дальність та відповідальність перед стейкхолдерами, оцінюють екологічну культуру та соціальні інвестиції [9].

Аналізуючи стан формування соціального аудиту, зауважимо, що бізнес-суспільство не вплинуло на формування концепції соціальної відповідальності у відносинах між суспільством та державою. Існує розрив між суспільством, бізнес-середовищем та державою. Очевидно, така конструкція не є стійкою та замикається у вузькому соціальному просторі, не даючи можливості осмислити перспективу соціального аудиту як системи дієвих заходів, які спрямовані на розширення і зміцнення соціальної спрямованості підприємств, формування статусу в соціальному партнерстві з державою і суспільством.

Проте загалом вітчизняна соціально-економічна система в силу впливу глобалізації наближається до моделі соціальної відповідальності бізнесу. Але водночас не слід забувати, що сама діяльність більшості соціально-економічних систем досі не містить мотивації для удосконалення росту економічного потенціалу за рахунок нарощування соціальної компоненти.

З огляду на це зазначимо, що в українських компаніях, за винятком філій західних, досі не розроблено методики соціальної мотивації працівників, в деяких випадках вони зводяться до вдосконалення соціального якості управління та стосуються лише вузького кола менеджерів.

Так, для 67% українських підприємств реалізація соціальних програм і проектів не є актуальним завданням через дефіцит коштів, а кожна десята компанія вважає, що це функція держави, а не бізнесу [2].

Тому доцільним, на нашу думку, є дослідження процесу становлення соціального аудиту в вітчизняній практиці задля вдосконалення управління соціально-економічною системою.

Соціальний аудит – це специфічна форма аналізу, ревізії умов соціального середовища підприємства з метою виявлення чинників соціального ризику і здійснення пропозицій щодо їх зниження. Є результатом розвитку інших форм аудиту, зокрема управлінського і фінансового, шляхом розширення критеріїв ефективності, оскільки охоплює безліч соціальних чинників [8].

Разом із таким тлумаченням соціальний аудит можна розуміти як систему моніторингу, яка включає два параметри: зовнішній – соціальна політика соціально-економічної системи та внутрішній – соціальна мотивація працівників, створення стабільного соціального клімату і зацікавленості в діяльності компаній. Загалом соціальна політика підприємства ґрунтується на суб'єктивному підході. Тобто, якщо корпорація рекламує соціальний пакет, то це задля підвищення активності компанії в очах працівників, а не для постійного прагнення формуван-

ня механізму соціальних інвестицій компанії. Таке явище можна пояснити як наслідок сформованої діючої системиведення вітчизняного бізнесу з оглядкою на стандарти державного контролю. Така практика в межах формування соціального пакету властива для бізнес-структур, які не спрямовані на довгострокову соціально-мотиваційну політику.

Отже, можна виокремити основні проблеми, які виникають в процесі становлення соціального аудиту в вітчизняній соціально-економічній системі.

Вплив державного регулювання на діяльність бізнес-структур зводиться до застосування правових, податкових або інших аналогічних заходів. Саме тому однією із проблем, що виникають в ході соціалізації бізнесу, є перерозподіл фінансових ресурсів у регіонах. Загальновідомим є те, що сконцентрування капіталу в великих містах загострює проблему соціальної підтримки в провінції та не сприяє зростанню довіри до великих корпорацій.

Проте важливо відзначити певний прогрес у зусиллях великого бізнесу щодо розвитку вирішенням проблем комунальної інфраструктури, освіти, спорту тощо. Але такі напрями не є систематизованими і не базуються на критеріях соціального аудиту як соціальноповідальної поведінки, а пов'язані з особистими пристрастями власників чи апарату управління компанії або із тими схемами співробітництва, що пропонує влада регіону.

Зрозуміло, владі регіону доцільно брати участь під час перерозподілу соціальних інвестицій. Проте соціальна відповідальність бізнесу повинна охоплювати не тільки операційні цілі розвитку регіону, а й стратегічні. Нині бізнес не визначився з конкретними власними пропозиціями щодо реалізації соціального інвестування як на рівні регіону, так і державному рівні. З огляду на недостатність інвестиційної активності сучасна вітчизняна соціально-економічна система оцінює соціальний аудит як другорядний напрям своєї діяльності та в основному зорієнтована на підняття статусу у відносинах із державними структурами. Водночас існуюча практика оподаткування не дає можливостей розглянути в соціальній відповідальності бізнесу гарантію від зниження податкового тиску.

Об'єктивними перешкодами на шляху формування соціального аудиту як системи регулювання відносин між державою і бізнес-спільнотою є традиційні пріоритети вітчизняного. Такі перешкоди визначаються в механізмі адміністративного регулювання та не завжди охоплюють соціальні вимоги, які пов'язані з практикою соціального аудиту.

У ході дискусій [4; 6–10; 13] визначилися дві основні позиції держави та бізнесу щодо соціального аудиту, які виділять його як само-

стійний напрям діяльності. З боку держави соціальний аудит вважається ефективним позитивним заходом, що базується на всебічній і об'єктивній оцінці стану соціальних відносин на різних рівнях (корпоративному, муніципальному, галузевому, регіональному, національному), за допомогою якого можна виявити потенційні загрози погіршення соціального клімату, розкрити резерви розвитку людських ресурсів [6].

Друга позиція спрямована на врахування вимог соціального аудиту в діяльності компаній та діагностики проблем (насамперед соціального характеру), які виникають на підприємствах, оцінювання їх важливості, причин виникнення й можливостей розв'язання, формулювання конкретних рекомендацій для керівництва підприємств із метою вирішення гострих питань і подолання їх наслідків. Довготермінове оцінювання здатності підприємства вирішувати соціальні проблеми також проводиться шляхом соціального аудиту [7].

Сучасні системи аудиту можуть бути ефективні в тому випадку, якщо вони зосереджені на процедурі, а не результатах, тому що існує високий ризик впливу адміністративно ресурсу з боку держави.

Діяльність господарюючого суб'єкта зосереджена в деяких межах і частині соціальної поведінки. Позитивним явищем є те, що соціальна політика держави спрямована на збереження соціальної стабільності та не вимагає соціальної активності з боку бізнес-структур. Своєю чергою, компанії є частиною соціально-економічної системи, на яку впливають не тільки держава, але й громадські об'єднання, місцеві жителі.

Думка про саморегулювання не може превальювати над визначеним способом управління бізнес-структурами в умовах впливу зовнішніх факторів, які простежуються у формі податкового навантаження та не порушують проблеми соціального аудиту всередині компанії. Є й інша причина, яка дозволяє вважати внутрішню соціальну відповідальність бізнесу побічною проблемою: більшість працівників орієнтовані на задоволення щоденних потреб та не уявляють, як соціальні заходи компаній можуть впливати на покращення їх соціально-економічного статусу. Для більшості зайнятого населення України основним показником є рівень доходів, який залежить від економічного росту компанії.

Висновки. Нині процес становлення соціального аудиту в Україні є досить нестійким та визначається динамікою соціально-інвестиційної сфери, а також вигодою від застосування і використання соціальних технологій у діяльності компаній. Із цього можна зробити висновок, що в Україні можливості реалізації соціального аудиту ще достатньо не визначені, оскільки бізнес-структури не зосереджують

увагу на пріоритеті інтересів споживачів та завоюванні їх симпатій шляхом соціальної відповідальності бізнесу. Саме тому формування сучасного національного соціального аудиту повинне охоплювати такі напрями: вплив соціального аудиту на діяльність соціально-економічних систем, повнота соціального аудиту через охоплення різних сфер діяльності та оцінка витрат соціального аудиту не тільки з боку суб'єкта господарювання, а й на регіональному та державному рівнях.

1. Балакірева О. М. Соціально відповідальний бізнес в Україні: поняття та основні чинники / О. М. Балакірева, Ю. М. Галустян // Український соціум. – 2007. – № 5–6 (22–23). – С. 14–27.

2. Безбожний В. Л. Вибір способу забезпечення соціально-економічної безпеки великих промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / В. Л. Безбожний; СНУ ім. В. Даля МОН України. – Луганськ, 2009. – 24 с.

3. Буко С. Корпоративна соціальна відповідальність як принцип ціннісно зорієнтованого менеджменту / С. Буко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 149–158.

4. Волков С. Соціальний аудит як механізм оптимізації управління розвитком соціальної сфери / С. Волков, А. Андрющенко // Профспілки України. – 2008. – № 4. – С. 10–13.

5. Ковалев В. В. Анализ баланса или как понимать баланс / В. В. Ковалев, Ковалев В. В. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2013. – 784 с.

6. Мазурик О. В., Єрескова Т. В. Соціальний аудит в системі соціального управління / О. В. Мазурик, Т. В. Єрескова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>

7. Методичні рекомендації щодо формування та впровадження в Україні системи соціальної відповідальності бізнесу (виробничий рівень) / розробники: С. В. Мельник, Д. Д. Чумаков, М. М. Мартиненко, Н. М. Ушакова, О. М. Петров, Н. А. Супрун, Т. М. Литвиненко, Д. О. Баюра. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lir.lg.ua/docs/publikacii/m_svb.pdf

8. Одегов Ю. Г., Никонова Т. В. Аудит и контроллинг персонала: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / Ю. Г. Одегов, Т. В. Никонова. – М.: Изд-во «Альфа_пресс», 2010. – 672 с.

9. Соціально відповідальний бізнес. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svb.org.ua>

10. Прогнімак О. Д., Іщенко О. В., Касперович О. Ю. Формування соціальної відповідальності бізнесу: взаємодія з місцевими спільнотами та владою / О. Д. Прогнімак, О. В. Іщенко, О. Ю. Касперович // Український соціум. – 2006. – № 5 (16). – С. 56–68.

11. Регіональний людський розвиток: статистичний бюлетень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr.stat.org.ua>

12. Сірий Є. В. Доктрина взаємовідносин бізнесу та суспільства: пошуки ідентичності / Є. В. Сірий // Український соціум. – 2007.– № 1 (18).– С. 14–21.

13. Социальный аудит: учебное пособие / под. общей редакцией А. А. Шулуся, Ю. Н. Попова. – М.: Издательский дом «АТИСО», 2008. – 620 с.

Марушка Н. С., Криль Я. Я. Специфика становления социального аудита в отечественной социально-экономической системе.

В статье рассмотрена специфика становления социального аудита в Украине. Проведенное исследование позволило обобщить проблемы становления социального аудита, его роль в отечественной социально-экономической системе.

Ключевые слова: *социальный аудит, социально-экономическая система.*

Marushko N. S., Krill Y. Y. The Specificity of the Formation of Social Audit in the National Socio-Economic System.

The article deals with the specifics of the formation of social audit in Ukraine. This study made it possible to generalize the problems of social audit and its role in national socio-economic system.

Key words: *social audit, social and economic system.*

Стаття надійшла 23 жовтня 2013 р.

УДК 336.71

**О. М. Марченко,
А. В. Кос**

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЇЇ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті розглянуто теоретичні засади та основні підходи до забезпечення фінансової стійкості банківської системи. Визначено та систематизовано внутрішні і зовнішні чинники, які впливають на фінансову стійкість банків, що дозволить виявити проблемні місця їх функціонування та підвищити ефективність діяльності. Проаналізовано фінансову стійкість банківської системи України в сучасних умовах.

Ключові слова: *стійкість, фінансова стійкість, фінансова стійкість банку, фінансова стійкість банківської системи, чинник, надійність.*